

ECOLOGISCH BERMBEHEER IN NOORD-HOLLAND: EEN KWESTIE VAN VALLEN EN OPSTAAN

H. Dekker

Sinds de Wageningse hoogleraar Zonderwijk dertig jaar geleden pleitte voor bonte wegbermen, zijn veel gemeenten, provincies en andere organisaties gestart met ecologisch bermbeheer. In plaats van tien maaibeurten per jaar met een klepelmaaier, waarbij het achterblijvende maaisel de groei van fleurige en minder algemene plantensoorten verhinderde, was één à twee keer maaien én afvoeren van het maaisel het advies. Lokaal zijn de resultaten indrukwekkend.

Bijenorchis in Noord-Holland, valkruid en welriekende nachtorchis in Drenthe, hondskruid in Zeeland en bosorchis en bremrapen in Limburg doken op in wegbermen. Deze en vele andere bijzondere soorten en vegetaties hebben sinds het nieuwe maaibeheer de plaats ingenomen van de monotone vlakten met raai- en straatgras en ruige begroeiingen met veel gras, ridderzuring en brandnetel. Wegbermen en taluds bleken ware refugia en genenbanken te vormen voor veel bedreigde soorten. Bestaande populaties van deze soorten ging het door het aangepaste beheer vaak voor de wind. Toch was het niet alleen hosanna. Hier en daar vielen de resultaten wat tegen of waren de verwachtingen te hooggespannen. Sommigen hadden moeite met de soms hogere kosten van het alternatieve bermbeheer. Anderen waren gevoelig voor klachten van buurtbewoners over die 'lelijke bermen met al dat onkruid'. De provincie Noord-Holland beheert haar bermen sinds 1983 op ecologische wijze. Uiteraard wil zij weten hoe de resultaten waren van haar ecologische beheer. Daarom heeft zij in de periode 1994-1997 een onderzoek uitgevoerd naar de resultaten van het ecologische beheer sinds 1983. Het blijkt dat de inspanningen de moeite waard zijn, maar er moet nog veel gebeuren.

Maaien en afvoeren belicht

De provincie Noord-Holland beheert circa 560 kilometer wegen met onge-

veer 1000 hectare aan bermen. Nadat het boerengebruik van de bermen, door verminderde interesse en slechte kwaliteit van het hooi, rond 1980 was gestopt, werden veel bermen daarna geklepeld waarbij het maaisel bleef liggen. Dat bleek een relatief voordelige manier van beheren. Het gevolg was echter wel dat de natuur in de bermen snel achteruit ging. Daarom zochten de beheerders naar een methode die meer recht deed aan de ecologische functie van de bermen.

Sinds 1983 worden de meeste bermen langs de provinciale wegen daarom één à twee keer per jaar gemaaid. Na het maaien verwijderen de wegwerkers het maaisel. Het maaien gebeurt volgens een van tevoren vastgesteld maaischema, afgestemd op de vegetatie ter plaatse. Hiermee wil de provincie de soortenrijkdom van de bermen vergroten zodat de natuurwaarden toenemen.

Door het schudden van hooi vallen o.m. zaden uit het hooi op de bodem.

Foto: H. Dekker

Vanaf het begin is de ontwikkeling van de plantengroei gevolgd. Hiervoor werden op 78 vaste proefvlakken regelmatig vegetatieopnamen gemaakt. In 1994 is het aantal proefvlakken uitgebreid naar 109. In het evaluerende onderzoek over de periode 1994-1997 zijn de ontwikkelingen in de proefvlakken geanalyseerd. In dit onderzoek naar de effectiviteit van het ecologische bermbeheer stonden de volgende vragen centraal:

- Is de natuurwaarde van de wegbermen en de soortenrijkdom aan planten toe- of afgenomen?
- Zijn er verschuivingen zichtbaar in de vegetatietypen op de meetlocaties?
- Waardoor worden de veranderingen veroorzaakt?

Tevens moet het onderzoek achtergrondinformatie geven over de functie van de bermen in het natuurbeleid, zowel met betrekking tot de ecologische hoofdstructuur als het zogenaamde 'witte gebied'. Ook wil de provincie weten in hoeverre de wegbermen een rol kunnen spelen in het 'ontsnipingsbeleid'.

Resultaten van het ecologisch beheer

Tijdens het onderzoek bleek dat een groot deel van de vegetaties niet aan veranderingen onderhevig was, maar dat het bijzondere vegetatietype met echte koekoeksbloem en waterkruid wel flink was achteruitgegaan. Op twee plaatsen was de locatie met dit vegetatietype verdwenen door de aanleg van een busbaan en een rotonde. Daarnaast was dit type op zes van de

Na verloop van jaren kan het ecologisch beheer van berm en talud een soortenrijke vegetatie opleveren. Foto: H. Dekker.

132

vijftien plaatsen veranderd in een vegetatie van grote brandnetel en fluitenkruid. Op twee locaties was dit type nieuw en ontstaan uit een ruigere vegetatietypen. Per saldo betekent dit een achteruitgang van 60%! De oorzaak van deze achteruitgang komt voor een groot deel door een onjuist of te nonchalant beheer van dit kwetsbare vegetatietype.

Ook op andere plaatsen waren fraaie vegetaties veranderd in ruigere en minder soortenrijke typen. Het totaal aantal plantensoorten in de bermen bleek licht toegenomen. Daarbij gaat het echter vooral om de toename van vrij algemene soorten. Juist de soortenrijke bermen zijn in aantal achteruitgegaan. Toch komen er nog steeds bijzondere plantensoorten voor in de Noord-Hollandse bermen, zoals vogelmelk en rietorchis, beide wettelijk beschermd. Rietorchis prijkt daarnaast ook op de Rode lijst van bedreigde plantensoorten. Een ander lichtpuntje is de toename van de natuurwaarde van minder soortenrijke bermen. Deze werden dus geleidelijk wat soortenrijker. Ook zoomvegetaties bleken het goed te doen. Hier nam het aantal soorten met zestig procent toe. Toename van de natuurwaarde bleek gerelateerd aan het laat maaien van de vegetatie bij twee maai beurten. Droge, schrale vegetaties die slechts één keer per jaar worden gemaaid, bleken zich goed te handhaven bij dit beheersregime. Verder vindt de afname van de natuurwaarde vooral plaats waar de vegetatie twee keer per jaar is gemaaid. Dit was opmerkelijk omdat uit literatuuronderzoek blijkt dat tweemaal

maaien en afvoeren leidt tot hogere natuurwaarden.

De verslechtering in de vegetatie bleek in veel gevallen samen te hangen met verstoringen zoals vergravingen, drainage, storten slootbagger, rijsporen of het niet consequent doorvoeren van het maaischema. En natuurlijk heeft ook de veranderde functie van sommige bermgedeeltes zoals de aanleg van een busbaan of een rotonde een negatieve invloed. Bij wegonderhoud is lokaal nieuwe voedselrijke grond in de berm aangebracht met grote negatieve gevolgen voor de bestaande plantengroei. Ook bleek dat het maaisel vaak te lang blijft liggen waardoor een groot deel van de voedingsstoffen weer in de bodem verdwijnt met verruiging van de berm als resultaat. Op deze wijze worden de opgebouwde positieve resultaten rap weer tenietgedaan.

Daar waar helaas weer sinds enige jaren geklepeld wordt is de natuurwaarde, zoals te verwachten viel, gedaald met wel twintig procent.

Conclusies en aanbevelingen

De wegbermen die de provincie Noord-Holland beheert bevatten nog steeds waardevolle vegetaties en soorten. Maar er is wel sprake van een – recente – achteruitgang, die voornamelijk te wijten is aan inconsequente uitvoering van het ecologische beheer, aan hernieuwd klepelen en aan een aantal incidenten. Op deze wijze nemen de natuurwaarden na een aanvankelijke stijging, weer af. Om deze tendens weer om te buigen

in een stijgende lijn zijn na het onderzoek een aantal aanbevelingen geformuleerd. De belangrijkste aanbevelingen zijn:

- Geef een exacte beschrijving van het beheer in een vijfjarig beheersplan voor alle waardevolle bermen. Overleg zonodig met deskundigen op het gebied van flora en beheer.
- Het maai-beheer dient consequent te zijn. Denk aan de regel: Continuïteit in ruimte en tijd.
- Beheer moet gepaard gaan met voorlichting aan iedereen die bij het beheer is betrokken, dus bijvoorbeeld ook de aannemer van het maaiwerk.
- Zorg voor deskundig toezicht om 'ontsporingen' te voorkomen.
- Klepelen en het (te lang) laten liggen van maaisel zijn uit den boze, ook in agrarische gebieden. Bermen in deze gebieden kunnen namelijk dienst doen als verbindingzone.
- Probeer incidenten te beperken door slootbagger niet in de berm te storten en parkeren en insporing te beperken.
- Gebruik bij de aanleg van nieuwe bermen of het herstel van bermen voedselarme grond en eventueel hooi van voedselarme standplaatsen met een overeenkomstige vegetatie.
- Monitoring is een goed instrument om de ontwikkelingen te volgen. Een goed monitor-onderzoek omvat tevens een adequate registratie van het beheer en andere werkzaamheden die in de berm plaatsvinden.

Uit het onderzoek blijkt tevens dat het belang van monitoring, dat is het volgen van de ontwikkelingen, groot is. Beheer dat de verkeerde kant op gaat, is namelijk altijd bij te sturen. Resultaten op basis van consequente monitoring vormen de basis voor het bepalen van het juiste beheer ter plaatse. Ecologisch bermbeheer is beslist de moeite waard. De resultaten zijn in veel gevallen zeer hoopgevend. Voor het beste resultaat en om teleurstellingen te voorkomen is wel een uitermate fijnmazig en consequent uitgevoerd beheer noodzakelijk. Een zeker 'fingerspitzengefühl' van de beheerder is echter ook nooit weg.

H. Dekker is redacteur van Vakblad Natuurbeheer.